

ANTUN VRANČIĆ I ERAZMO ROTTERDAMSKI:
APORIJE JEDNOGA DODIRA*

Bratislav Lučin

1.

Erazmo Rotterdamski po općem je sudu jedan od najuglednijih predstavnika europskoga humanizma. Bio je na glasu kao izvrstan znalac klasičnih književnosti i patristike, nenadmašan latinist, biblijski egzeget i prevoditelj s grčkoga, a svojim spisima stekao je jedinstven ugled i golem broj čitatelja, pa su ga već suvremenici nazvali prvakom svih humanista. Trenutnu slavu u najširim krugovima donijela su mu djela kao što su *Enchiridion militis Christiani* (*Priručnik kršćanskoga borca*), *Moriae encomium id est Stultitiae laus* (*Pohvala ludosti*), *Adagia* (*Izreke*), *Colloquia* (*Razgovori*), da spomenemo samo ona najpoznatija. Posve je osobit dio Erazmove ostavštine njegova korespondencija, jedinstveno svjedočanstvo humanističke epistolografije, iznimno važan izvor podataka o samom auktoru, o njegovim korespondentima (među kojima su najviđenija imena onoga vremena) te o suvremenim kulturnim, religijskim i političkim zbivanjima.¹

Erazmo bijaše iznimno utjecajnom pojavom Europe svojega vremena, no njegova slava nije zamrla tijekom budućih stoljeća, a zadugo se nisu smirila ni osporavanja koja je pobudio. O tome koliko je bio čitan dojmljivo svjedoči podatak da su od 1500. do 1925. njegova djela tiskana u ukupnoj nakladi od oko dva i pol milijuna primjeraka.² Zanimanje

* Dopunjena inačica izlaganja održanog na skupu *Antun Vrančić (1504. – 2004.)*; povodom 500. obljetnice rođenja, što je u organizaciji Hrvatskoga društva klasičnih filologa održan 29. svibnja 2004. u Zagrebu.

¹ Najopširniji prikaz Erazmova života i djela na hrvatskom jeziku: Léon-E. Halkin, *Erazmo i kršćanski humanizam* (prijevod i predgovor: Vinko Grubišić), Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2005. Međunarodna je bibliografija nepregledna; nekoliko važnijih djela navodi se u nastavku ovog rada.

² Usp. Jozef IJsewijn, »Humanism in the Low Countries«, u: *Renaissance Humanism. Foundations, Forms and Legacy. Vol. II: Humanism beyond Italy* (ed. by Albert Rabil, Jr.), University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1991, str. 156-215 (163).

za velikoga Nizozemca znatno je poraslo u posljednjih osamdesetak godina (od pojave Allenova izdanja pisama i Huizingine monografije)³ te ga danas mnogi vide kao lik koji sažima u sebi čitavu epohu, nazivaju ga »učiteljem Europe«,⁴ doživljavaju ga kao uzornu figuru ne samo povijesnoga humanizma nego i humanizma kao natpovijesne, etičke kategorije. O aktualnosti i nazočnosti u našem vremenu svjedoči mnoštvo izdanja i prijevoda njegovih djela te golem razvoj erazmovskih studija; amblematičnost njegova imena nadmašuje filološke, književne i povijesne okvire: dovoljno je podsjetiti da je godine 1987. tadašnja Europska zajednica svoj program međunarodne sveučilišne suradnje i poticanja studentske pokretljivosti nazvala *Erasmus*.

Zbog svega toga našu pozornost i temeljito proučavanje zaslužuje svaki, makar i neznatan Erazmov trag u hrvatskom kulturnom kontekstu. Nastavljajući i proširujući malobrojna prethodna istraživanja,⁵ utvrdio sam da se Erazmovo ime može povezati s petnaestak hrvatskih humanista, teologa i diplomata iz 15. i 16. stoljeća. Svakako, najzanimljiviji su podaci o izravnim, osobnim vezama Erazma s hrvatskim humanistima. Iz sačuvane korespondencije zna se da se Erazmo dopisivao s Jakovom Baničevićem, Stjepanom Brodarićem i Franjom Trankvilom Andreisom. U Erazmovim pismima i djelima spominju se i druga imena koja ulaze u obzor ove teme: Ivan Česmički, Juraj Dragišić, Franjo Niger, Matej Fortunat, Giulio Camillo il Delminio, Petar Pavao Vergerije mlađi. Za neke od njih Erazmo je znao samo po čuvenju i po njihovim spisima, a s nekima je bio i u osobnom dodiru. Iako nigdje ne spominje dubrovačkoga dominikanca Ivana Stojkovića, poznato je da se Erazmo, pripremajući svoje izdanje Novog zavjeta, služio Stojkovićevim grčkim rukopisima. Osobito je zanimljiva tema recepcije Erazmova djela u hrvatskoj književnosti 16. stoljeća. Djela glasovitoga humanista poznavali su, uz već spomenute, i oni njegovi suvremenici koji s njim, koliko znamo, nisu bili u izravnu kontaktu: Marko Marulić, Vinko Pribojević, Damjan Beneša, Nikola Petrović. Sredinom i u drugoj polovici 16. st. čitaju ga Matija Vlačić Ilirik, Ivanuš Pergošić i Antun Vramec. Njihov odnos prema Erazmovu djelu kreće se u rasponu od nespunitih izraza divljenja (Marko Marulić), preko pozivanja na Erazmov auktoritet (Vinko Pribojević) do oštre kritike (Nikola Petrović). Osim pukih kroničarskih zabilježki, citiranja Erazmovih spisa, izražavanja osobnih vrjednosnih stavova, oblici recepcije obuhvaćaju filološku polemiku

³ *Opus epistolarum Desiderii Erasmi Roterodami* (ed. P. S. Allen et al.), 12 sv., Oxford 1906-1958; Johan Huizinga, *Erasmus*, Haarlem 1924 (engleski prijevod: *Erasmus of Rotterdam*, tr. F. Hopman, New York – London 1952; kasnija izdanja pod naslovom *Erasmus and the Age of Reformation*; postoji i srpski prijevod: Johan Hojzinga, *Erazmo*, prev. O. Kostrešević, Nolit, Beograd 1980).

⁴ Usp. Jean-Claude Margolin, *Erasmé, précepteur de l'Europe*, Editions Julliard, Paris 1995.

⁵ Usp. Mirko Breyer, »O Erazmu Rotterdamskom«, *Ostvarenja, književno-likovni almanah*, Zagreb, 1947, str. 197-205; Vjekoslav K. Pranjić, »Erasmii Rotterodami Echo & Receptio in Croatia«, *Russian Literature*, 37 (1995), str. 587-602 (isti je tekst, pod istim naslovom, ali bez bilježaka, objavljen u Pranjićevoj knjizi *Iz-Bo-sne k Europi [stilografijske svaštice]*, Matica hrvatska, Zagreb 1998, str. 221-245); Branimir Glavičić, »O još jednom Marulićevu novootkrivenom tekstu«, *Forum* 20 (1981), br. 3, str. 329-337 (ponovno objavljeno pod naslovom »Marko Marulić i Erazmo Roterdamski« u knjizi Marko Marulić, *Latinska manja djela I*, prir. i prev. Branimir Glavičić, Književni krug, Split 1992, str. 9-16).

i nadopunu (Matija Vlačić) te antologiziranje i tiskanje Erazmovih djela (Ivanuš Pergošić). Iako je dokumentacija o toj temi uglavnom fragmentarna, ipak svjedoči o živom interesu hrvatskih pisaca za opus velikog Erazma, a i o tome da su neki od njih, zahvaljujući svojem znanju i sposobnostima, stupili u povlašten krug njegovih korespondenata i prijatelja, pa čak mu bili i zaštitnici (Jakov Baničević).⁶

2.

Nema dvojbe da se u tu važnu skupinu našijenaca ubraja i Antun Vrančić, no nešto je teže odgovoriti na pitanje kako možemo njegovo ime povezati s Erazmovim. U domaćoj književnoj historiografiji redovito se spominje njihovo dopisivanje, pa i to da su bili znanci, a iznesena je i teza o osobnom susretu. Čini se da sve te tvrdnje počivaju na jednoj rečenici iz *Put a po Dalmaciji* Alberta Fortisa (1774), koja nije bila podvrgavana nikakvoj kritičkoj provjeri, a počesto je bila i preslobodno tumačena. Evo kako glasi odnosni ulomak iz Fortisova prikaza Antunova života:

Potkraj 1534. putovao je u Francusku, kamo ga je poslao njegov gospodar kralju Franji I, gdje je bio dva puta; zatim u Englesku k Henriku VIII, kod kojeg je bio u mjesecu siječnju 1535. Vjerojatno je da je nekako u to vrijeme sklopio prijateljstvo s velikim Erazmom Roterdamskim i počeo cijeniti Melanchtona [*sic*]: od prvoga se još pomno čuva jedno pismo kod gore pohvaljenoga grofa Frane Draganića Vrančića, a u čast drugoga među latinskim se pjesmama u rukopisu našeg Antuna može pročitati jedan epigram.⁷

Šime Ljubić, koji je Antunu Vrančiću posvetio gotovo tri stranice svojega biografskog priručnika, tvrdi da je slavni Šibenčanin održavao neprekidnu epistolarnu vezu s Erazmom:

⁶ Opširniju razradu ovih natuknica čitatelj može naći u mojim studijama: »Korespondencija Jakova Baničevića i Erazma Roterdamskog«, *Godišnjak grada Korčule*, 3 (1998), str. 41-60; »Marko Marulić i *theologia rhetorica*«, *Colloquia Maruliana* X, Književni krug Split – *Marulianum*, Split 2001, str. 103-112; »Erasmus and the Croats in the Fifteenth and Sixteenth Centuries«, *Erasmus of Rotterdam Society Yearbook* 24 (2000), str. 89-114; »Erazmo i Hrvati XV. i XVI. stoljeća«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 1-2 [= 59-60] (2004), str. 5-29; vidi također »Dodatak bibliografiji: Erazmo u Hrvatskoj«, u: Léon-E. Halkin, n. dj. (u bilj. 1), str. 174-175.

⁷ Alberto Fortis, *Put a po Dalmaciji* (prir. Josip Bratulić, prev. Mate Maras), Globus, Zagreb 1984, str. 91. U izvorniku taj ulomak glasi: »Sul finire del MDXXXIV [Antonio Veranzio] passò in Francia spedito dal Signor suo al Re Francesco I, dove fu due volte; indi in Inghilterra ad Arrigo VIII, presso di cui ritrovavasi nel mese di Gennajo MDXXXV. E' probabile, che intorno a questo tempo egli stringesse amicizia col grand'ERASMO ROTTERODAMO, e imparasse a stimare il MELANTONE: del primo si conserva diligentemente ancora una Lettera, preso il soprallodato Co: FRANCESCO DRAGANICH VERANZIO, e in lode del secondo leggesi un Epigramma fra le poesie Latine mss. del nostro ANTONIO.« Usp. Alberto Fortis, *Viaggio in Dalmazia*, Volume primo, Venezia, presso Alvise Milocco all'Apolline, 1774, str. 139.

»Tra gli affari gravissimi, ne' quali fu involto, coltivò con amore le lettere, e fu in continua corrispondenza con Erasmo di Rotterdam e Melantone.«⁸ Iako bez ikakve potkrepe, tvrdnja o njihovoj korespondenciji otad se ustrajno ponavljala u književnopovijesnim priručnicima i studijama te je opstala sve do naših dana, bila čak i pojačana formulacijom da se Antun, uz ostale uglednike svojeg vremena, »osobito« dopisivao s Erazmom.⁹ No Darko je Novaković prije dvanaestak godina upozorio da je posrijedi »privlačna fikcija« za koju »nema, nažalost, nikakva dokaza«.¹⁰

Razmjerno je lako uvjeriti se da među sačuvanim Antunovim pismima, objavljenim u Szalayevu i Wenzelovu izdanju *Sabranih djela*, nema nijednoga kojem bi Erazmo bio primatelj ili pošiljatelj.¹¹ Doduše, u zbirnom kazalu imena, tiskanu na kraju XII. sveska, navodi se: »Rotterodami Erasmus XII. 309«, ali to je pogreška: u svojem pismu Pedru Ruizu de Moros (*Antonius Wrancius Petro Royzio Maureae S. D.*), pisanom 10. siječnja 1542,¹² Antun kaže: *Erasmus meus necessarius, vir in me non mediocriter officiosus* (»Moj bliski prijatelj Erazmo, čovjek nemalo susretljiv prema meni«), no tu očito nije riječ o Erazmu Rotterdamskom, koji je tada bio mrtav već pet i pol godina (umro je 11. ili 12. srpnja 1536). Antun objašnjava kako je dotični Erazmo¹³ knjižicu njegovih stihova dao tiskati prerano (jer još nije bila dovršena) i bez njegova znanja, pa se boji da bi mu ta usluga mogla više štetiti nego koristiti (riječ je o zbirci *Otia*, Krakow 1542).¹⁴

⁸ *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna – Zara 1856, str. 307.

⁹ Usp. V. K. Pranjić, n. dj. (u bilj. 5), 1998, str. 225.

¹⁰ Darko Novaković, »Faust u stričevoj korespondenciji«, u: *Sentimentalni odgoj. Antun i Faust Vrančić* (prir. D. Novaković, prev. B. Lučin i D. Novaković), Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Šibenik 1995, str. 19-24 (20). Posve se nedavno na »(ne)stvarno dopisivanje između Erazma Rotterdamskoga i A. Vrančića« kratko osvrnuo Krešimir Čvrljak, koji se također poziva na Novakovićev zaključak (usp. K. Čvrljak, »Antun Vrančić i njegovi hrvatski korespondenti, europski renesansni epistolografi«, u: *Zbornik o Antunu Vrančiću. Zbornik radova sa znanstvenog skupa o Antunu Vrančiću, Šibenik 11.-12. lipnja 2004*, Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Šibenik 2005, str. 51-88 (57-58).

¹¹ Verancsics Antal, *Összes Munkái* (ur. Szalay László i Wenzel Gusztáv), sv. I-XII, A Magyar Tudományos Akademia, Pest 1857-1875. Antunova pisma nalaze se u svescima VI-XII.

¹² Pismo br. LXV [V.b.] u XII. svesku navedenog izdanja, str. 309-310 (s pogrešno otisnutim brojem stranice: 305 umj. 309).

¹³ Možda je posrijedi Erasmus Gyerlachouzhczy, kojeg Antun spominje u pismu Piotru Poremskom (*Antonius Wrancius Petro Porembio S.*) od 8. svibnja 1538, nazivajući ga tajnikom svojega kralja: *Accepi litteras tuas per Erasmum Gyerlachouzhczy regis mei secretarium datas (...)* (usp. pismo br. VIII. u VI. sv. nav. izd., str. 14-16). Srdačno zahvaljujem kolegi Franciscu Javieru Juezu y Gálvezu, koji mi je usmeno skrenuo pozornost na to mjesto u Vrančićevoj korespondenciji.

¹⁴ Taj je Erazmo, dodaje Vrančić, knjižicu posvetio nadbiskupu Petru Gamratu. Sam je Antun s Gamratom, poljskim primasom, krakowskim biskupom i (od 1541) nadbiskupom Gniezna, bio u srdačnim odnosima, što je razvidno iz pisama koja mu je uputio 26. listopada 1539 (pismo br. XXV. u VI. sv. nav. izd., str. 42-44) i 20. prosinca iste godine (pismo br. XXX. u VI. svesku nav. izd., str. 54-55); u ovom drugom Vrančić mu preporučuje Dubrovčanina Marina Kabogu (usp. o tome: Darko Novaković – Vladimir Vratović, *S visina sve: Antun Vrančić*, Globus, Zagreb 1979, str. 62-63). Naslovnik pisma od 10. siječnja 1542, Španjolac Pedro Ruiz de Moros (oko 1505-1571), bio je pravnik i pjesnik, profesor rimskog prava na krakowskom sveučilištu, ujedno pouzdanik nadbiskupa Gamrata; svakako ga treba uvrstiti u krug uglednika s kojima Antun bijaše u vezi.

I drugi kronološki podatci ukazuju kako je malo vjerojatno da je između Erazma i Antuna moglo doći do epistolarnе razmjene. Rođen 1504, Antun je Vrančić barem 35 godina mlađi od Erazma, čija se godina rođenja različito određuje kao 1466, 1467. ili 1469.¹⁵ Budući da je Antun značajnije ušao u javni život 1530, postavši poslanikom u službi Ivana Zapolje, a Erazmo je, kako rekосmo, umro 1536, ostaje nam to razdoblje od šest ili sedam godina jedinim vjerojatnim kronološkim okvirom u kojem je moglo doći do njihova dodira. Dobro je poznato da se od Antunove korespondencije iz toga razdoblja nije sačuvalo ništa (s iznimkom jednoga pisma iz 1532), te da nam njegova epistolarna ostavština postaje dostupna tek od 1538. No da je i prije te godine razvio opsežno dopisivanje, može se zaključiti iz često spominjanoga pisma bratu Mihovilu, upućenoga 21. siječnja 1538. iz Budima, u kojem Antun govori o namjeri da posluša bratove poticaje, tj. da prikupi i objavi svoju korespondenciju.¹⁶ Ta mu je nakana, kao i mnoge druge, ostala na žalost neostvarena. Nije nemoguće da se među izgubljenim pismima nalazilo i koje svjedočanstvo o vezi s Erazmom, no u sačuvanom Antunovu opusu nema nikakve naznake koja bi vodila k takvoj pretpostavci.

Napokon, uvidom u »drugu polovicu« toga hipotetskoga »razgovora odsutnih prijatelja« (da se poslužimo antičkim definicijama pisma)¹⁷ njihova epistolarna veza postaje još manje vjerojatnom. Sačuvana korespondencija Erazma Rotterdamskog obuhvaća više od tri tisuće pisama nastalih od 1484. do 1536, a sakupljena je u spomenutom monumentalnom Allenovu izdanju. U tih dvanaest svezaka nema traga o bilo kakvoj vezi s Vrančićem – nema ni spomena Antunova imena. Napokon, za Šibenčanina ne zna ni jedinstveni biografski priručnik *Contemporaries of Erasmus: A Biographical Register of the Renaissance and Reformation*,¹⁸ u kojem su obrađene gotovo dvije tisuće Erazmovih suvremenika što ih on makar jednom spominje bilo gdje u svojim djelima. Pa dok bismo možda i smjeli pomišljati kako je *iniuria temporum* ili kakva (auto)cenzorska intervencija bila uzrokom što je Erazmovo ime nestalo iz Antunove ostavštine, teško je povjerovati da bi, pri golemu obilju značajnih, manje značajnih, pa i gotovo beznačajnih imena što se zatječu u Erazmovu opusu, baš Antuna zapala namjerna ili slučajna *damnatio memoriae*.

Tako nam spomenuta zabilješka Alberta Fortisa i dalje ostaje jedini trag na kojem možemo temeljiti hipotezu o Antunovoj korespondenciji s prvakom svih humanista. Koliko god bio slabašan, zacijelo ga ne treba posve zanemariti;¹⁹ no na osnovi spomena

¹⁵ Za razne pretpostavke o godini Erazmova rođenja usp. Albert Rabil, Jr., »Desiderius Erasmus«, u: *Renaissance Humanism*, n. dj. (u bilj. 2), str. 216-264 (258).

¹⁶ *Antonius Wrancius Michaeli Wrancio fratri S.*, pismo br. I. u VI. sv. nav. izd., str. 3-6; u izvadcima objavljeno i u knjizi *Hrvatski latinisti – Croatici auctores qui Latine scripserunt*, I, prir. Veljko Gortan i Vladimir Vratović, Zora – Matica hrvatska, Zagreb 1969 (PSHK, knj. 2), str. 610-613.

¹⁷ Usp. Artemon prema Demetr. *Eloc.* 223; Cic. *Phil.* 2,7.

¹⁸ Ur. P. G. Bietenholz i T. B. Deutscher, University of Toronto Press, Toronto, 1985-1987 (u tri sveska); ²2003 (u jednom svesku).

¹⁹ O tome da nova otkrića, možda i iznenađenja, nisu posve isključena, svjedoči nedavna studija Darka Novakovića o dosad neproučenim Antunovim pismima i drugim spisima Vrančića, što ih je još 1948. za Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu otkupio Šime Jurić; usp. D. Novaković, »Neobjavljena ostavština Antuna, Fausta i Mihovila Vrančića: R-5717 u rukopisnoj zbirci Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu«, u: *Zbornik o Antunu Vrančiću*, n. dj. (u bilj. 10), str. 155-181.

jednoga jedinog pisma ipak ne bi trebalo zaključivati o trajnijem dopisivanju, kao što čini Ljubić i toliki poslije njega. Fortisovu pretpostavku o prijateljstvu (koje, uzgred, nije moralo podrazumijevati osobni susret) Marin je Franičević pretvorio u »poznanstvo«, dok je podatak o Antunovu posjetu engleskom dvoru – sam po sebi točan – naveo Mariannu D. Birnbaum da ustvrdi kako se tom prigodom Antun i susreo s Erazmom!²⁰ No pouzdano utvrđena kronologija Erazmova života opovrgava takvu mogućnost: on je u Engleskoj boravio u tri navrata: 1499-1500, 1505-1506. i 1509-1514. Posljednje pak godine života (1529-1536) proveo je u Baselu i Freiburgu, suviše slab i bolestan da bi mogao poduzimati dulja putovanja.²¹

3.

Nasuprot nepotvrđenim, pa i proizvoljnim pretpostavkama o pismenom i osobnom dodiru stoji pouzdan, ali gotovo nezapažen podatak²² koji svjedoči da je Antunu Vrančiću Erazmo bio i te kako dobro poznat – ali preko knjiga. Barem za jedno Erazmovo djelo znamo da ga je Antun posjedovao i rado ga čitao. Razvidno je to iz pisma što ga je uputio Michaelu Petrinusu 20. siječnja 1550. Evo dotičnoga ulomka u prijevodu:

Što se tiče tvog pitanja o poslovici »Vola poslati u hrvalište«, Erazmo kaže da ona znači poučavati nepoučljivoga, uzeti koga za posao kojemu je posve neprikladan i kojem se po naravi opire. Naime, *ceroma* je kod starih bila nekakva pomast od ulja i nekih vrsta zemlje, kojom su se hrvači mazali pripremajući se za borbu, i smatralo se da tom pomašću njihova tijela postaju izdržljivija i čvršća od protivničkih. A kad je riječ o borbi, što je neprikladnije ili tromije od vola? Vola dakle šalje u hrvalište onaj tko tupana poučava filozofiji. Ovamo pripada i: »Propade trud i trošak«; »Izgubih ulje i trud« i »Pokraj gnoja raspršuješ oblake miomirisa«. Dobio si više nego što si

²⁰ Usp. Marin Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, Školska knjiga, Zagreb 1983, 458; Fortis kaže, kako vidjesmo, da je Antun bio na engleskom dvoru u siječnju 1535. Kukuljević daje točnu godinu: 1534 (usp. Ivan Kukuljević Sakcinski, *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, Matica hrvatska, Zagreb 1886, str. 44); Marianna D. Birnbaum, *Croatian and Hungarian Latinity in the Sixteenth Century*, P.E.N. Croatian Centre & Most / The Bridge, Zagreb – Dubrovnik 1983, str. 457 (to je drugo izdanje knjige koja je prvi put bila objavljena pod naslovom *Humanism in a Shattered World: Croatian and Hungarian Latinity in the Sixteenth Century*, Slavica Publishers, Columbus, Ohio 1986).

²¹ Temeljni prikazi Erazmova života i djela (uz izvrsnu, ali danas ipak zastarjelu Huizinginu monografiju): Roland H. Bainton: *Erasmus of Christendom*, Charles Scibner's Sons, New York 1969; Cornelis Augustijn, *Erasmus: His Life, Works and Influence* (tr. J. C. Grayson), University of Toronto Press, Toronto 1991.

²² Spominju ga Darko Novaković i Vladimir Vratović u knjizi *S visina sve*, n. dj. (u bilj. 14), str. 98, i Milivoj Zenić, *U pohvalu od grada Šibenika: pisana riječ od najstarijih vremena do danas*, Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Šibenik 2002, str. 107.

pitao, a to učinih zbog toga što oskudijevaš nemajući Erazmove *Tisuće*. Naiđeš li kadgod na još koje slično nejasno mjesto, ne ustručavaj se upitati za pomoć: rado ću ti, makar koliko bio zauzet poslovima, pismeno objasniti ono što poželiš.²³

Tisuće koje se spominju u pismu jesu Erazmova zbirka *Adagiorum chiliades*, koju Petrinus nije imao, a Antun očito jest – i drage se volje njome poslužio da pomogne prijatelju u nedoumici. Nije propustio navesti i druge slične izreke što ih Erazmo povezuje s *Bovem ad ceroma*,²⁴ a na kraju je gotovo poželio primiti još takvih pitanja. U tome kada se može naslutiti ona nikad neostvarena Antunova želja da ima više vremena za bavljenje naukama i za vlastiti književni rad.

Nije nimalo neobično što je Vrančić posjedovao spomenutu zbirku: ona bijaše omiljeno štivo učenih ljudi 16. stoljeća. Vrijedi napomenuti da je Erazmo već 1500. godine pod naslovom *Adagiorum collectanea* objavio skroman sveščić s 818 izreka popraćenih vrlo kratkim komentarima; djelo se čitateljima svidjelo, pa je neznatno dopunjeno izdanje iz 1506. doživjelo za piščeva života više od trideset neizmijenjenih pretisaka. No već 1508, nezadovoljan tom »jadnom i mršavom« knjižicom, kako ju sam naziva u jednom pismu, daje u tisk *Adagiorum chiliades*, djelo potpuno novo, različito od prethodnoga ne samo zbog kudikamo većega broja prikupljenih izreka (tu ih je ukupno 3260) nego nadalje zbog toga što je proširio komentare, dajući naznake o izvorima, kritički uspoređujući način uporabe kod ovoga ili onog auktora, pridodajući duhovite komentare o stanju latinske učenosti svojeg vremena, o aktualnosti drevne mudrosti u suvremenim prilikama itd. Tako su mnogi komentari ove druge zbirke, što ju je Erazmo do kraja života dopunjavao i dotjerivao, narasli do pravih rasprava, blistavih eseja koji se danas nerijetko objavljuju samostalno.²⁵

²³ *Quod de paroemia: 'Bovem ad ceroma' scire voluisti, significare ait Erasmus, indocilem docere, ad id muneris quempiam asciscere, ad quod obeundum minime sit idoneus, ingenio repugnante. Nam ceroma unguentum quoddam erat olim apud veteres ex oleo et certis terrae generibus, quo athletae certaturi unguebantur, putabantque eo unguento corpora eorum fortiora et firmiora reddi adversariis. Quod autem ad certamen attinet, quid ineptius aut pigrius bove? Is igitur mittit bovem ad ceroma, qui stipitem philosophiam docet. Huc pertinent: Opera et impensa periiit. Oleum et operam perdidit. Et: Apud fimum vapores odorum spargis. Habes, quam rogaras, plura, quod feci propter penuriam, quae tibi est Chiliadum Erasmi. Si quando alii similes nodi tibi inciderint, opera mea uti non pigeat, libenter eorum explicationem, quorum optaveris, ad te vel occupatissimus perscribam.* (Antonius Wrancius Michaeli Petrino S.; pismo br. XVII. u VII. sv. nav. izd., str. 28-29).

²⁴ Usp. Desiderius Erasmus Roterodamus, *Adagiorum chiliarum prima. Pars prior* (hrsgb. von M. L. van Poll-van de Lisdonk, M. Mann Phillips, Chr. Robinson), North-Holland, Amsterdam 1993 (ASD II-1), str. 453-454 (*Adag. I. iv. 61: Apud fimum odorum vaporem spargis; Adag. I. iv. 62: Oleum et operam perdidit*).

²⁵ *Adag. I. iii. 1: Aut regem aut fatuum nasci oportere (Valja se roditi ili kao kralj ili kao glupan); II. i. 1: Festina lente (Žuri se polako); III. i. 1: Herculei labores (Herkulovski napori); III. iii. 1: Sileni Alcibiadis (Alkibijadovi Sileni); IV. i. 1: Dulce bellum inexpertis (Rat je mio onima koji ga nisu iskusili).* O dosta zamršenu pitanju inačica, izdanja i naslova usp. M. L. van Poll-van de Lisdonk, »Einleitung«, u: Desiderius Erasmus Roterodamus, n. dj. (u bilj. 24), str. 5-8; Silvana Seidel-Menchi, »Einleitung«, u: Desiderius Erasmus Roterodamus, *Adagiorum chiliarum tertia. Pars prior* (hrsgb. von Felix Heinemann und Emanuel Kienzle, mit einem Beitrag von Silvana Seidel-

Chiliades su za Erazmova života bile objavljene petnaestak puta (triput pod naslovom *Adagiorum opus*), uvijek s novim nadopunama, pa je posljednje izdanje što ga je sâm stigao prirediti, ono iz 1536, brojilo ukupno 4151 izreku. Usporedo su pojedini priređivači objavljivali pristupačnije, skraćene preinake njegove zbirke, dok se nakon auktorove smrti pojavljuju i skraćene i proširene verzije. Zbog svega toga nemoguće je reći koje se izdanje nalazilo na Vrančićevoj polici. No podrobnije istraživanje dosta učestale (a dosad neza-pažene) paremiološke sastavnice Antunova stila, osobito u pismima, moglo bi dati zanimljivih rezultata.²⁶ Usputnim zagledanjem u pisma uočio sam dvije izreke što se nalaze i u Erazmovoj zbirci. Pismo Jeremiji Jakobinu započinje Antun riječima: *Adagium est multas amicitias silentium dirimere* (»Postoji izreka da šutnja razvrigne mnoga prijateljstva«),²⁷ što se podudara s Erazmovim: *Multas amicitias silentium diremit*.²⁸ U nešto ranijem, već spomenutom pismu bratu Mihovilu, u kojem prihvaća njegov prijedlog da prikupi i pripremi za tiskanje svoju korespondenciju, Antun skromno odriče proizvodima svojega pera stilsku vrsnoću te dodaje: *Meae [sc. epistolae] suis terminis et sua pellicula contentae sunt* (»Moja pisma zadovoljna su svojim ograničenim dometom«),²⁹ što podsjeća na izreku: *Intra tuam pelliculam te contine*.³⁰

Nije nezamislivo da bi učeni Šibenčanin u svojoj knjižnici posjedovao i koji drugi Erazmov naslov: ta su ga djela mogla zanimati ne samo zbog filoloških i povijesnih razloga nego i zbog aktualnih religijskih, teoloških, političkih i ratnih zbivanja u koja su obojica, svatko na svoj način, bili uključeni. Ipak, tu zalazimo u područje domišljanja i pretpostavki bez uporišta. Pouzdanom pak ostaje činjenica da se Antun Vrančić – zajedno s Marulićem, Pribojevićem, Andreisom, Benešom i drugima – ubraja među Hrvate koji su u 16. st. čitali Erazmova djela. Prema podacima kojima raspolažemo, malo je vjerojatno da ga možemo uvrstiti u povlašten krug onih koji su se sa znamenitim Nizozemcem osobno upoznali ili su s njim bili u epistolarnoj vezi. Ipak, Fortisova naznaka i Vrančićevo pismo Petrinusu ostaju dragocjenim priložima dokumentariju o prisutnosti velikog Erazma u hrvatskoj kulturi.

-Menchi), North-Holland, Amsterdam 1981 (ASD II-5), str. 7-8; William Barker, »Editor's Introduction«, u: *The Adages of Erasmus*, Selected by W. Barker, University of Toronto Press, Toronto 2001, str. x-xxv.

²⁶ Na važnu ulogu što je izreke imaju u humanističkoj epistolografiji nedavno je upozorio M. L. van Poll-van de Lisdonk, »Humanists, Letters, and *proverbia*: Some aspects of Erasmus' First Collection of Proverbs«, *Erasmus of Rotterdam Society Yearbook* 26 (2006), str. 1-15.

²⁷ *Antonius Wrancius Hieremiae Jacobino S.* (8. svibnja 1538), pismo br. VII. u VI. sv. nav. izd., str. 12.

²⁸ *Adag.* II. i. 26.

²⁹ Usp. *Hrvatski latinisti*, n. dj. (u bilj. 16), str. 612 i 613.

³⁰ *Adag.* I. vi. 92.